

GOSPODARSKO-SOCIJALNI RAD NARODNE VLADE NARODNOG VIJEĆA DRŽAVE SHS 1918. GODINE

Mira Kolar-Dimitrijević

U ovom se radu obrađuje gospodarsko-socijalni rad odjela Narodnog vijeća kao privremene vlade Države SHS.

Sabor je 29. listopada 1918. proglasio Državu SHS i imenovao vladu od 11 odjela, produživši mandat banu Antunu pl. Mihaloviću. 31. listopada ban je odredio da se u novoj državi koristi kao službeni grb sjedinjeni grb Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bez krune, te su o tom obaviješteni svi odjeli Zemaljske vlade, svi zemaljski uredi, svi veliki župani, vladin povjerenik u Vukovaru, županijske oblasti, gradska poglavarstva, trgovačke komore i Sabor. Od odjela samo su prva 3 djelovala kontinuirano od 1868. a odjel za narodno gospodarstvo ustanovljen je 1914. godine, te je djelokrug njegovog rada stalno proširivan i iz njega su se razvili krajem 1918. i neki drugi odjeli. Već je 26. listopada istaknuto da »...napose rad na gospodarskom polju mora da bude uistinu Hrvatski.«¹

Nova vlada našla se pred velikim teškoćama. Problemi, nagomilavani tijekom rata, prijetili su raspadom sistema. Gotovo ništa nije funkcioniralo normalno. Upravo je stoga zanimljivo kako je organizirana i kako je djelovala prva narodna vlada Države SHS, a budući da je, izgleda, najveći dio dokumentacije izgubljen², svaki je podatak o njezinom radu dragocjen.

Odjel za narodno gospodarstvo imao je u jesen 1918. uhodano poslovanje i dobre stručnjake koji su u njemu radili. Već je tijekom 1918. bio podijeljen u tri odsjeka, pa je na čelu prvog bio dr Milan Krištof, na čelu drugog Milan Hrzić, a na čelu trećeg odsjeka za prelazno gospodarstvo sam ban³. O povjereniku kojega je trebao potvrditi Sabor dugo se je raspravljalo. Dr Ante Pavelić (zubar), podpredsjednik Narodnog vijeća, zalagao se za Stjepana Radića, koji je svojim knjigama, a i svojim diskusijama u Hrvatskom saboru pokazao dobro poznavanje gospodarske problematike, ali se tome

¹Hrvatski Lloyd, 44 od 26.X.1918.

²Ferdo Šišić se već 1920. žali da arhiva »Narodnoga Vijeća SHS u Zagrebu« tako reći više i nema, te da je sve - osim nekih personalija - preko tri četvrtine spisa - nestalo /F. Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919., Zagreb 1920, predgovor/. Mislim da gotovo sa sigurnošću mogu tvrditi da je za ovaj nestanak »zaslužan« dr Bogdan Stopar, koji je 28.XI. pomogao u gušenju demonstracija na Zrinjevcu pomoću Srpskog sokola, a pojavio se s 300 oružanih sokola i časnika i 29.XI. na Markovu trgu /B. Stopar, Prevrat i autoritet nove vlade. - Hrvatska njiva, 51-2, 856-7./. Stopar je od početka 1907. godine do Prvoga svjetskog rata bio saborski stenograf, te piše i saborski zapisnik od 29. listopada 1918. Nakon toga djeluje kao stenograf Privremenog narodnog predstavništva u Beogradu i ukazom kralja imenovan je 11.II.1919 za sekretara I. klase ministarstva za konstituantu, da bi već 17.XI.1919. postao veliki župan varaždinske županije, a 14.VI.1927. i veliki župan Zagrebačke oblasti. Ovakva se ubrzana karijera mogla postići samo kroz velike usluge kralju.

³Arhiv Instituta za suvremenu povijest, /AISP/ XXI, 17 - Okružnica bana od 24.I.1918. i XXI, 66. - Naredba vlade br. XI-60-9.III.1918.

žestoko odupro Svetozar Pribičević, te je povjerenik postao podpredsjednik Starčevićeve stranke prava, otočaćki i gospički advokat dr Živko Petričić.⁴

Petričić je u intervjuu *Hrvatskom Lloyd* izjavio da nije vrijeme za donošenje »dalekosežnih reformi i osnova«, jer je i karakter vlade prelazan, misleći vjerojatno na provedbu izbora. Međutim, upravo u prvim danima njegovog povjereništva, izrađena je odlična »Razdioba posala« Odjela za narodno gospodarstvo, koja je obuhvatila cjelokupni tadašnji i budući rad ovog značajnog odjela. Odjel je prema toj osnovi trebao biti podijeljen u: 1. odsjek za predlaganje zakona i naredaba, tj. svi poslovi koji moraju doći pred povjereničko vijeće; 2. personalni odsjek koji će voditi brigu o činovnicima i službenicima u odjelu i na terenu, uključivši i šumarsko-tehničko osoblje na području Hrvatske, te veterinarske, geodetske i druge strukovne činovnike i službenike; 3. Odsjek za narodno gospodarstvo koji se dijeli u 7. pododsjeka: 1. Pododsjek za poslove gospodarstva koji se trebao baviti gospodarskim izložbama, gospodarskim muzejom, kolonizacijom, stručnom naobrazbom i gospodarskom nastavom, stručnim zavodima, uzornim seljačkim gospodarstvima, seljačkim kreditima itd; 2. Pododsjek za poslove vinogradarstva i voćarstva; 3. Pododsjek za poslove veterinarstva; 4. Pododsjek za poslove šumarstva; 5. Pododsjek za zemljišne zajednice, komasacije te urbarske i regalne poslove; 6. Pododsjek za pravne poslove koji nastaju radom ranijih pododsjeka i 7. Pododsjek za gospodarsko-redarstvene poslove.⁵ Na ovoj osnovi gradio je svoj rad i Stjepan Radić u zagrebačkoj oblasti 1927/28. i Slavko Kolar 1939. kao predstojnik Odjela za seljačko gospodarstvo Banovine Hrvatske, te bi vrijedilo objaviti čitav sadržaj osnove. Ona se bitno razlikuje od onoga što je Odjel za narodno gospodarstvo Zemaljske vlade radio do jeseni 1918. i na jedan način ističe potrebe naroda na polju seljačkog gospodarstva. Osobito je do velikog pomaka došlo time što su razvrgnućem zajednice s Mađarima došle pod Narodno vijeće državne šume, ogromno narodno bogatstvo s kojim, kako reče Petričić, treba mudro upravljati, a pored toga da treba ispraviti i greške krivo provedenih segregacija.⁶ Petričić je istaknuo da se kroz ratnu inflaciju seljaštvo riješilo dugova, ali da selo treba nanovo oživiti, jer je zbog muške radne snage na frontovima nastala stagnacija, a zbog prekobrojnih rekvizicija i izvoza osjeća se na selu i nedostatak stoke. Obecava i promicanje zadrugarstva i to vjersijskog, te da treba razriješiti odnose s centralom vjersijskih udruga u Pešti gdje je ostalo zaleđeno više od dva milijuna kruna seljačkog novca. Ističe velike mogućnosti mljekarstva ako se uredi na zadružnoj osnovi.

Što se tiče veleposjeda Petričić se priklanja nužnosti njegove podjele, te da to treba učiniti ne samo zbog socijalne pravednosti, nego i iz gospodarskih razloga, smatrajući da će manji posjed biti bolje vođen nego veliki. Obecaje i reformu poljodjelske nastave, organiziranje raznovrsnih tečajeva, te zapošljavanje putujućih poljoprivrednih učitelja, koji će, upoznati s iskustvima najbolje uređenih agrarnih država Evrope, narod poučavati i izvještavati.

⁴ *Novosti*, Zagreb, 5.XII.1926. - Sjećanje dra A. Pavelića. Petričić je izjavio da i nije potrebno da on bude gospodarski stručnjak, jer da je okružen ljudima vještima svome poslu. U odjelu radi u to vrijeme dr Ernest Spiess, kojega Radić kasnije postavlja za šefa odsjeka za administraciju zagrebačke samoupravne oblasti 1927, a ovdje radi i mladi Slavko Kolar. No Petričić se svakako najviše oslanja na dra Milana Krištofa / Klanjec, 1872 - Zagreb, 1927/, koji je završio gospodarsku akademiju u Hohenheimu i koji od 1904. suraduje i uređuje *Gospodarski list* i *Gospodarski kalendar*. Krištof je od 1912. radio kao povjerenik za gospodarstvo pri zagrebačkoj županijskoj oblasti, a od 1917. radi u Odjelu za narodno gospodarstvo. Kada je Petričić 20.XII.1918. izabran za ministra poljoprivrede u zajedničkoj vladi, Krištof radi kao šef odjela sve do njegove likvidacije, pa i onda kad se taj pretvara u Povjereništvo za narodno gospodarstvo. Bio je vrlo iskusan i marljiv činovnik / Arhiv Hrvatske, pers. dosije, 232, kut. 15/. Petričić je rođen u Selju 1875.

⁵ AISP, XXI, br. 77 - Razdioba posala Odjela za narodno gospodarstvo.

⁶ *Hrvatski Lloyd*, 47 od 16.XI.1918.

Navodi da su ukinute lovne zabrane, kao i zabrane pečenja rakije, te da narod za ove akcije više neće biti globljen.⁷

Odjel narodnog gospodarstva nije se dakako uspio posve organizirati. Proglašenje ujedinjenja, a onda i osnivanje ministarstva poljoprivrede, ministarstva za šumarstvo i rudarstvo, te ministarstva za agrarnu reformu, razbilo je njegovu dobro osmišljenu cjelinu.

Međutim, moramo uočiti da je »Poslanica seljacima Narodnog vijeća SHS« od 14. studenog, kao i »Zaključak s osnovnim načelima za provedbu agrarne reforme« od 26. studenog nastao radom stručnjaka u ovom odjelu i da ovu poslanicu karakterizira demokratičnost i inzistiranje na pravednosti. »U našoj državi ... moći će svaka obitelj, danas i za dugo vremena, dobiti dosta i to plodne zemlje za svaki posao, a da se nikome ne učini nasilja, nepravde i šteta. To će se provesti po zakonu, jer ako nije po zakonu, nastat će klanje i najzad će oteći sve siledžije, pa će najpošteniji, najmirniji i najmarljiviji ostati i opet bez ičesa.«⁸ Čini se, da se od 2. studenog do 26. studenog radilo na načelima, koja su u ime predsjedništva potpisali Svetozar Pribičević i dr. Ante Pavličić i u kojima se već osjeća radikalniji duh, jer se zabranjuje prodaja veleposjeda i proglašavaju bezvrijednima svi prodajni ugovori sklopljeni između 19. listopada i 26. studenog 1918., te formirano Povjerenstvo za agrarnu reformu iz redova članova Narodnog vijeća, predstavnika glavnih gospodarskih organizacija Hrvatske-Slavonije i gospodarskih stručnjaka, uz pravo opcije potrebnih stručnih snaga. Prema tome, ideja agrarne reforme izrađena je od Narodnog vijeća i pod jakim utjecajem članova Hrvatsko-srpske koalicije, te su iste mjere sugerirane pokrajinskoj vladi u Sloveniji, Dalmaciji, BiH i Narodnom vijeću za Bačku, Banat i Baranju.⁹ U manifestu narodu 6. siječnja 1919. regent Aleksandar uzima ovaj zaključak i kao program države, uočivši kakve se mogućnosti širenja pružaju Srbima agrarnom reformom i kolonizacijom, utoliko više što su veliki posjedi bili u najplodnijim područjima Podunavlja. Svakako je zanimljivo da Petričić nije mogao surađivati s centralističkom vladom, osobito ne na položaju ministra poljoprivrede, te se nakon njegove ostavke 14. ožujka 1919. našao na tom mjestu Albert Kramer, koji uspješno surađuje s Franjom Poljakom, ministrom agrarne reforme u Protićevoj i Davidovićevoj vladi.¹⁰

Odjel za trgovinu, obrt i industriju novoformirani je odjel za čijeg je povjerenika imenovan dr. Gjuro Šurmin.¹¹ Šurmin je imao izvjesna iskustva s trgovinom. Njegova se nadležnost protezala i na Dalmaciju i Rijeku, dakako dok na ta područja nije ušla talijanska vojska. U intervjuu *Hrvatskom Lloyd* Šurmin je izjavio da smatra da njegov zadatak nije ni prelazan ni provizoran, jer da ih je takvima smatrao »...ne bi ih ni preuzeo«.¹² Naglašava otvorenost Hrvatske, te da - iako BiH nije u upravnom pogledu sjedinjena s Hrvatskom, i iako te zemlje imaju svog posebnog ministra trgovine

⁷To je bilo vrlo kratkog vijeka, jer se uskoro zabranjuje rad pecara, a i lovne dozvole su imale visoku cijenu.

⁸F. Šišić, Dokumenti, 247.

⁹Isto, 257.

¹⁰Petričić je još 1933. godine imao advokatsku kancelariju u Zagrebu na Jelačićevom trgu 4.

¹¹Šurmin je rođen u Šišćancima kod Čazme 4.IX.1867. Studirao je hrvatski jezik i književnost u Zagrebu, te je već 1898. suplent, a od 1902. profesor na spomenutoj katedri Filozofskog fakulteta. 1906. došao je kao prvi član Napredne stranke u Hrvatski sabor, izabran u Zagrebu. Godine 1908. umirovljen je kao član Hrvatsko-srpske koalicije, kojoj se njegova stranka priključila, ali ga Tomašić ponovno vraća u službu, da bi 1914. bio ponovno suspendiran radi svojih veza sa Srbijom. Zanimljivo je da se 1917. odijelio od koalicije i zajedno s Ivanom Lorkovićem formirao grupu disidenata oko *Malih novina*. Tijekom 1917. djelovao je kao član Zemaljskog gospodarskog povjerenstva u Zagrebu, radeći na pitanjima opskrbe, te je tako dočekaio i jesen 1918. kada je imenovan za povjerenika Odjela za trgovinu, obrt i industriju.

¹²Hrv. Lloyd, 46 od 9.XI.1918.

- već radi na trgovačkom sporazumu, te, čim to bude moguće, neće ni čekati oklijevati da se sporazumi i sa Srbijom. Iznosi primjer kako je zaustavio otpuštanje i protjerivanje njemačkih radnika u rudniku Ljubija kraj Prijedora, jer bi proizvodnja stala, te da je »... to samo jedan mali primjer, kako smo upućeni jedni na druge«, i kako o tome treba voditi računa. Surmin izjavljuje da bi bilo glupo da se odrekne i stranih radnika i stranog kapitala ako su nam potrebni i ako su na korist našemu narodnomu gospodarstvu, ali da i jedne i druge treba držati pod kontrolom. Dakle, zalaže se za neku vrst merkantilističke politike. Misli da radi jače industrijalizacije treba osnovati i posebne industrijske komore, jer postojeće trgovačke i obrtničke komore imaju premalen utjecaj na industrijski razvoj. Najavljuje što hitniji raspust centrala za snabdjevanje, čija su sjedišta bila u Pešti i koje nisu radile u korist države. Smatra da privredu treba što brže demobilizirati i poduzeća koja su proizvodila za rat prcorijentirati na mirnodopsku proizvodnju. Predlaže ne samo demobilizaciju trgovačke mornarice, nego i upotrebu dijela ratne mornarice za trgovačke i opće prometne svrhe, te da je s tim ciljem osnovan pomorski odsjek i preuzeo pod svoju kontrolu sve brodove.¹³ On traži što bržu demobilizaciju u najširem mogućem opsegu, jer je »... dužnost svakoga da radi, a pogotovo danas i u demokratskoj državi, kakva hoće da bude naša«.

Suprotno tome Surmin je zabranio rudnicima da prestanu raditi, provedši time gotovo militarizaciju rudnika, pa je tisak napao ovu naredbu kao reakcionarno sredstvo koje se upotrebljava tijekom rata. Surmin je odgovorio da je izvanredno važno da željeznice i tvornice, a napose mlinovi, imaju ugljena. Bez ugljena gospodarstvo bi zapalo u katastrofu, jer gradovi ne bi imali rasvjete, mlinovi ne bi mljeli brašno, roba ne bi cirkulirala.¹⁴

Međutim, Surmin prekida trgovinu s Mađarskom i Austrijom. Već 2. studenog 1918. godine on privremeno zabranjuje sajmove i zaustavlja izvoz svih roba iz zemlje bez izvoznica, te za kršenje ove naredbe ustanovljuje globu od dvije tisuće kruna i zatvor od tri mjeseca.¹⁵ Kako bi zaustavio inflaciju Surmin je 19. studenog 1918. izdao naredbu br. 308, po kojoj su se cijene roba morale vratiti na stanje prije rata. Na ovo je Zemaljski savez trgovaca reagirao vrlo burno, jer da ovakve naredbe uništavaju trgovce, koji su i tako jako stradali u ratu, te predlažu akcije protiv špekulanata i verižera, a traže ukidanje maksimalnih cijena. Uz podršku uglednog zagrebačkog industrijalca Sandora Aleksandera Surmin je održao sastanak sa zagrebačkim trgovcima i obrazložio snižavanje cijena kao »domoljubnu mjeru«, nagovorivši i trgovce i obrtnike da rade gotovo bez zarade. Dakako, da se to odrazilo i na zaradama radnika u obrtu i trgovini, pa je došlo do porasta broja štrajkova upravo nakon ove naredbe.¹⁶ Surminu treba pripisati i odluku da sve tvornice koje posluju u Hrvatskoj moraju imati i sjedište u njoj, jer će u protivnom biti nacionalizirane. Donošenje ove odredbe obrazložio je poratnim razlozima, i dao je rok od svega mjesec dana da se

¹³Surmin je naredbom od 4.XI.1918. nacionalizirao sve brodove u hrvatskom i dalmatinskom primorju kao i brodove na rijekama (Arhiv Hrvatske, /dalje: AII/, Surmin, kut. 6. II-3-2). Ova je naredba gotovo istovremeno s vijeću da se austro-ugarska mornarica predaje Narodnom vijeću.

¹⁴Naime, samo su željeznice trebale dnevno 210 vaagona ugljena, a u rujnu 1918. dobavljalo se još 30 vagona ugljena iz Bosne, 20 iz Dalmacije, 70 iz Slovenije, 30 iz Šlezije, i taj šleski kao kvalitetniji koristile su uglavnom plinare. Surmin je u svom postupku imao potpuno pravo, premda zapravo militarizaciju nije trebao ni provoditi, jer su vlasnici rudnika povisili rudarima nadnice na razinu kojom je rad u rudnicima postao privlačan. U kaotičnom stanju u koje je zapala Srbija bez ugljena vidi rad *Smiljane Durović*, *Kriza uglja na teritoriji Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1919. godine.* - *Acta historico-oconomica Jugoslaviae*, 2, 1975, 67-81.

¹⁵Hrv. Lloyd, 46 od 9.XI.1918.

¹⁶Isto, 48 od 23.XI.1918. - Konferencija zagrebačkih trgovaca za sniženje cijena. Bilo je i krivih tumačenja naredbe 308, pa je u Bjelovaru započeta akcija konfisciranja robe kod trgovaca, a Mjesni odbor narodnog vijeća u Vukovaru i u mnogim drugim mjestima su izdali cjenike namirnica.

provede, te je tom prilikom rekao »Ja sam patriota, ali nijesam šovinista i za patriotičnost nečesa jest kod mene mjerilom ne toliko podrijetlo, koliko to, da li ono nešto donosi našem narodu koristi.«

Po svemu sudeći Šurmin je bio vrlo sposoban ministar. Zaustavio je inflaciju, spriječio zatvaranje tvornica i obrtnih radnji i obustavio odliv roba. No, i on je odlukom »njegovog visočanstva od 20. I. 1919.« riješen svoje funkcije, te se posredstvom banskog savjetnika dra Adolfa pl. Mihalovića zahvalio činovnicima »za požrtvovan i uspješan rad i pomoć« koju su mu ti činovnici pružili u »najteže doba našega državnoga i poslovnoga razvoja«. ¹⁷ čini se da je i kralj shvatio njegovu sposobnost rješavanja najtežih situacija, pa ga je postavio za ministra socijalne politike u vrijeme štrajka željezničara i opet krajem 1924. za ministra trgovine i industrije, kada je zbog stabilizacije novca i krize kredita došlo do vrlo zaoštrenih odnosa između pokrajina Kraljevine SHS. ¹⁸

Odjel za financije. Za povjerenika ovog resora došao je Fránjo Braum, odličan financijski stručnjak, ali i oštar kritičar nagodbenog sistema. ¹⁹ Za razliku od drugih, Braum je na funkciju imenovan s opaskom da protiv tog imenovanja nema apelacije. Prva je Braumova briga na funkciji povjerenika bila da umirovljenici dobe mirovine, te je izvršio isplatu na ruke preko zemaljske blagajne, budući da je zbog neraščišćenih odnosa s Austro-Ugarskom bankom bilo teško isplatiti pravovremeno mirovine putem čekova. Našavši prazne blagajne, Braum je 3. studenog 1918. uputio poziv za narodni porez. ²⁰ On traži točnu uplatu poreza, pristojaba i drugih obaveza, ali poziva i na dobrovoljnu uplatu narodnog poreza koji je »dar slobodi«. »Tko je prijatelj naše nove države, najbolje će joj se odužiti, ako sad, u najtežim danima stvaranja - tu državu potpomogne obilnim dobrovoljnim prinosom«. ²¹

Braum je očekivao da će se na ženevskom sastanku 9. studenog raspravljati i o novcu, te je za ovo bio zadužen Ivan Lorković, koji je bio i u Parizu radi zajma što ga je željelo podići Narodno vijeće. Kada na ovom planu nije ništa riješeno, jer Država SHS nije bila međunarodno priznata, dogovara s Austro-Ugarskom bankom da i dalje opskrbljuje Hrvatsku i Slavoniju novcem, što je kasnije beogradska vlada iskoristila kao razlog obezvređivanja kruna. ²²

Braum je bio optimist što se tiče financija nove države. Mislio je da će se stvoriti »savez naroda« i da će u njemu Hrvatska zauzeti povoljno mjesto, jer je predratni dugovi Austro-Ugarske, a ni ratni ne mogu poteretiti s većim postotkom od 8,127%, s koliko je Hrvatska i Slavonija participirala u otplati, ne primajući u ime tih kredita ni 0,5%. Braum se zalaže za progresivan porez, pa čak i za plaćanje poreza na štedne uloge.

¹⁷Hrv. Lloyd, 45 od 6.XI.1918.

¹⁸All, Šurmin, kut. 6. II-3-19.

¹⁹Međutim i kod njega se kralj služio uhodanom metodom »umirovljenika« s malom penzijom, pa je 1. veljače 1922. prvi puta umirovljen kao profesor, a onda se to ponovilo i sredinom 1925. kada je bio disident »Hrvatske zajednice«. Prilikom izbora 1931. kandidira se na listi Pere Živkovića, ali kao istrošen političar ne dobiva više nikakvu istaknutu funkciju. Umire 1937. godine.

²⁰Braum je rođen u Indiji 1872. godine i od 1896. do 1908. radio je kao šef poreznog ureda u Zemunu. Upozoravajući na financijsko oštećivanje Hrvatske Nagodbom, bio je više puta otpuštan. Ban Tomašić ponovno ga je imenovao vladinim računarskim savjetnikom, povjerivši mu npose obračunske poslove s Ugarskom, da bi mu onda po nalogu ministra financija Teleszkyja bio onemogućen uvid u račune Hrvatske. Stoga 1917. godine napušta državnu službu i zapošljava se kao financijski savjetnik grada Zagreba, te je grad dočekao kraj rata bez dugova i s povišenim prihodima.

²¹Šišić, Dokumenti, 225.

²²Hrv. Lloyd, 46 a od 13.XI.1918. do 12.XI.1918. uplaćeno je u ime narodnog poreza 7,433.355 dinara, ali Braum nije zadovoljan s uplatom i traži uplatu srazmjerno imetku.

Njegovom inicijativom osnovana je u studenom 1918. i »Narodna banka« Države SHS s glavnicom od 20,000.000 kruna. U rezervnom fondu imala je milijun kruna, koliko je Gradska općina Zagreb uplatila u ime narodnog poreza, a trebala je nacionalizirati strana poduzeća²³ Nakon »Ujedinjenja« Braum se povlači iz državne službe i preuzima vodstvo taninskog kartela »Tanin d.d.«. Duboko je razočaran centralizmom i prebacivanjem dugova Srbije na cijelu novu državu, kao i oduzimanjem tri četvrtine vrijednosti kruna²⁴, njezinim obezvjeđivanjem u odnosu na dinar.

Odjel za željeznice. Na čelo ovog odjela koji se bavi prometom postavljen je Većeslav Wilder²⁵ Iako pravnik, Wilder je pokazao veliku umješnost u poslovima organiziranja željezničkog prometa. Šebi je postavio tri zadatka: 1. održanje prometa; 2. podjela vagona i lokomotiva u upravom mađarskih željeznica i 3. provedbu reorganizacije željezničkog prometa.²⁶ Za vrijeme ministროvanja imao je ipak posla samo s prvim zadatkom, jer je poslove druge točke preuzeo u svoju nadležnost dr. Ante Trumbić nakon što je imenovan za ministra vanjskih poslova u centralističkoj vladi, a treći je zadatak bio dugoročan i provodilo ga je ministarstvo saobraćaja, te su već prvi ministri iz redova radikala Velislav N. Vulović i dr. Milorad Drašković pokazali krajnje nerazumijevanje za probleme željezničke mreže u Hrvatskoj, pa se u čitavom međuratnom razdoblju, izuzev otvorenja pruge Zagreb - Split, čija je gradnja počela još 1912., nije učinilo gotovo ništa na proširenju željezničke mreže, štoviše ukinute su dvije linije prema Mađarskoj.

U trenutku kada je Wilder preuzeo ovaj resor vlakovi su u Hrvatskoj prevozili dnevno do 25.000 putnika u raznim smjerovima. Reda vožnje nije bilo, ali se radilo koliko je bilo moguće s raspoloživim željezničkim osobljem, budući da je dio željezničara Mađara napustio svoja mjesta. Wilder je nastojao zaustaviti ovaj odliv. On kaže da neće sa željeznice otpuštati Mađare samo zato jer su Mađari, te da su mnogi Mađari upravo u ovo teško vrijeme izvanrednim zalaganjem obavili značajan posao. »U demokratskoj se državi moraju poštivati prava čovjeka i već stećna prava« izjavljuje Wilder, ali traži da mađarski željezničari nauče hrvatski, koji je službeni jezik u Hrvatskoj. Iz Wilderove izjave novinaru *Hrvatskog Lloyd*a saznajemo da je i grof Mihály Károlyi, mađarski ministar predsjednik, brzojavno zamolio naše Narodno vijeće da uzme u zaštitu Mađare u Hrvatskoj, te Wilder kaže da se to razumije samo po sebi. »Mađarska država bit će naša susjeda. No to neće biti Ugarska od jučer - ni po svome opsegu ni po duhu ni po kakvoći. S tom novom Ugarskom nadamo se i želimo živjeti u miru kao dobri susjedi« kaže Wilder. On naglašava i da se promet na liniji Rijeka - Gyekenyes odvija u redu, ali su vrlo česti napadi zelenog kadra na vlakove, osobito na liniji Okučani - Nova Gradiška, pri čemu je ipak uspjelo uspostaviti promet do Klenka u Srijemu, a dalje prema Beogradu ima problema jer je dignut u zrak zemunski most, a pored toga su Nijemci u povlačenju digli i nekoliko kilometara pruge kod Zemuna. Wilder ipak misli da je najgore prošlo. I on traži demobilizaciju vojnika, kako bi se dobila radna snaga za pretovar vagona, jer ih nema tko istovariti. Kako bi željeznice što bolje

²³Isto, 47 a od 20.XI.1918.

²⁴Stanko Deželić, Banke i bankarstvo, Zagreb 1920, 32. U 1920. godini Narodna je banka imala 26,694.465 kruna uloga i podružnicu u Dubrovniku.

²⁵Braum je to i elaborirao, te se s ovim materijalima služio Stjepan Radić na međunarodnom planu u dokazivanju eksploatacije Hrvatske od strane centralističke vlade. (1924. g.).

²⁶Wilder je rođen u Lytomišlu u Češkoj, a umro je u Londonu 1961. godine. Svoju novinarsku i političku aktivnost započeo je 1902. u osječkom listu *Narodna obrana*. Aktivno sudjeluje u Hrvatsko-srpskoj koaliciji, te je za vrijeme prvog svjetskog rata bio delegat Hrvatskog sabora u ugarsko-hrvatskom saboru. Kao član Narodnog vijeća pristajao je uz Svetozara Pribičevića, te je bio za centralizam do 1927, kada počinje djelovati kao član vodstva Seljačko-demokratske koalicije. Početkom 1941. odlazi u emigraciju.

funkcionirale i Wilder je proveo neke vrsti militarizaciju željeznica »jer su željeznice vrlo osjetljiv elemenat, pa kad se u njima red preko mjere poremeti ide sve k vragu«, te nastoji poboljšati materijalni položaj željezničara. Osobito mnogo Wilder radi na normalizaciji protoka željeznica prema Sloveniji i Austriji, dok je to prema Mađarskoj zbog prekida svih veza Hrvatske s Ugarskom išlo mnogo teže, pa je Wilder naveo mišljenje jednog željezničkog inženjera, da zbog presječenih linija prema Mađarskoj naša željeznička mreža izgleda »kao truplo bez glave«. Obecavaju da će nastojati da se »napokon izgradi ličko-dalmatinska željeznica«, započeta još prije prvog svjetskog rata. Njegova sklonost centralizaciji ispoljava se u izjavi da će, bez obzira kako će se urediti Država SHS, na federalističkome ili na kojemu drugome temelju, željeznice biti centralizirane. No vjerojatno ni Wilder nije zamislljao takvu centralizaciju kakva je provedena već 1919., kada se na željeznici zapošljavaju isključivo režimski ljudi, a otpuštaju ne samo Mađari, nego i Hrvati bez obzira na stručnost, a šefovi željezničkih stanica bili su u pravilu Srbi. Nakon ukidanja Narodnog vijeća Wilderova se karijera odvija u sjeni Pribičevića, pa je 1924. bio i podtajnik u Pašić-Pribičevićovoj vladi.

Odjel za prehranu u vladi dobio je dr. Edo Marković.²⁷ S obzirom na velik broj povratnika iz vojske i velik broj nezaposlenih, te zbog traženja Dalmacije, BiH, a i Srbije da im se dostavi hrana, Marković je imao dosta posla oko raspodjele zatečenih vojnih rezervi. Postojao je i velik problem otpreme hrane, budući da u istočnom dijelu Hrvatske ne samo da nije funkcionirao željeznički promet, nego je obustavljena i plovidba brodovima Dunavskog parobrodarskog društva, a ovo je poduzeće 1. studenog 1918. imalo u porječju Dunava 134 parna broda, 797 željezničkih šlepora, 217 pontona i 10 drugih brodova.²⁸ Učestale su i pljačke na veleposjedima, pa su skladišta preko noći bila ispražnjena, što je stvaralo dodatnu brigu odakle nabaviti hranu za gradove.²⁹

Zapljena 156 šlepera i 40 remorkera s hranom, solju i ugljenom u Vukovaru od njemačke vojske u povlačenju značili su mogućnost podmirenja najnužnijih potreba. Marković 17. studenog 1918. odlazi u Beograd na dogovor s regentom o podjeli ove zaplijenjene robe. Ti su dogovori završeni 23. studenog i veći dio hrane otpremljen je prema Beogradu, a manji prema Osijeku. Marković je u međuvremenu obolio od španjolske gripe, jedva je preživjevši, a u jesen 1919. nalazi se na položaju direktora Jugoslavenske banke d.d.³⁰

Odjel za poštu, brzovav i telefon. Povjerenik ovog odjela Cezar Akačić bio je po zanimanju apotekar, a po funkciji podpredsjednik stranke prava.³¹ Cim je došao na funkciju povjerenika ovoga odjela, koji je pola vijeka bio pod mađarskom vladom, nastoji ga riješiti mađarskoga osoblja i zaposliti domaće snage. Najavio je proširenje mreže pošta i brzovava i telefona. U intervjuu Hrvatskom Lloyd u žali se na prekid brzovavnih linija od strane

²⁷ *Hrvatski Lloyd*, 46 od 9.XI.1918.

²⁸ Marković je rođen u Dakovu 1885, a ubijen u Beogradu 18.XII.1939. godine. Bio je dobar Wilderov prijatelj, te je 1905. bio urednik *Pokreta*, a onda i član Hrvatsko-srpske koalicije. Završio je agronomiju u Halleu u Njemačkoj, radišio do rata na dobru Božjakovina i u Poljodjelskoj banci, a 1.III.1915. preuzima Zemlajsku opskrbu kod Zemaljske vlade.

²⁹ All, Šurmin, kut. 6, II-3-21.

³⁰ *Josip Vidmar*, Prilozi gradi za povijest 1917-1918. (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas). - Arhivski vjesnik, 1, Zagreb 1958, 119-127 s izvještajem velikog župana Virovitičke županije Ivana baruna Adamovića od 14.XI.1918.

³¹ Marković je 1. srpnja 1934. postao generalni direktor PRIZADA (Privilegiranog izvoznog akcionarskog društva), te je za njegovog direkovanja sagrađena u Beogradu i ogromna Prizadova zgrada. Vidi više o E. Markoviću *Vida E. Marković*, Jedno zagonetno ubistvo. - *Književne novine*, Beograd, 1.V.1989.

Mađara, kao i na slabe veze sa Zemunom, gdje se neprekidno režu telefonske žice.³²

Obustavio je uplaćivanje čekom kod Poštanske štedionice sa centralom u Pešti, te najavio širenje područja Sarajevske Poštanske štedionice i na područje Hrvatske, kao i povrat našeg novca od peštanske Poštanske štedionice, ali da još nije započeo s pregovorima.

Što se tiče poštanskih maraka, kaže da su mu umjetnici već predložili svoje nacрте, te da se povezao s filatelističkim društvom, misleći da bi početkom 1919. već bile u prometu nove hrvatske poštanske marke, a do tada da se upotrebljavaju prebilježovane stare marke. Akačić kaže da neće povisiti poštansku i brzovjnu tarifu, jer bi to moglo štetiti gospodarstvenim interesima privrednika i da pošta mora raditi u interesu čitavog naroda.

Odjel za socijalnu politiku. Za povjerenika je imenovan Vilim Bukšeg.³³ Nakon obnove sindikata, Bukšeg se priključio reformističkom krilu Vitomira Koraća i djeluje u okviru Općeg radničkog saveza. Zapažen je njegov govor na jugoslavenskoj socijal-demokratskoj konferenciji 8. listopada 1918, a sudjeluje i na manifestacijskom skupu 24. listopada 1918. na Svcučilišnom trgu, kada se saznalo da je W. Wilson odbio i drugu mirovnu ponudu Austro-Ugarske monarhije za ispunjavanje autonomaskih uvjeta za sve narode Austrije. Bukšeg govori i s balkona Banske palače na Markovu trgu u Zagrebu zajedno sa S. Pribičevićem, dr. Ivanom Novakom, Vjekoslavom Spinčićem i S. Radićem.³⁴

U danu zasjedanja Hrvatskog sabora 29. X. 1918. Bukšeg i opet izlazi na balkon sabornice, te naglašava da je socijalna demokracija bila »...od svog postanka jugoslavenska«, naglašava pravo samoodređenja naroda, izražavajući misao da će biti stvorena slobodna država na bazi republike. Iako se to nije baš poklapalo sa mišljenjem Svetožara Pribičevića, socijal-demokrati su imali previše simpatizera u narodu, da bi ih se moglo mimoći prilikom formiranja Narodne vlade Narodnog vijeća.

Bukšeg je imenovan povjerenikom odjela za socijalnu politiku, ali je iskorištena najava predaje flote Monarhije 2. studenog, pa je zajedno s Antom Tresićem=Pavičićem i V. Čokom poslan u Pulu, da preuzme brodove od pobunjenih mornara i sudjeluje kod njihove predaje silama Antante. Njegovo udaljšavanje iz Zagreba upravo u počecima djelovanja nove vlade dovelo je do kritike u redovima drugih socijalista, jer je sve ono što je obećavao, tj. osamsatni radni dan, pojačanu demilitarizaciju, poboljšanje položaja radnika odloženo do njegovog povratka, a za to vrijeme Odjel za socijalnu politiku vodi Vitomir Korać, suradnik, iako ne i poosvemašnji istomišljenik s Bukšegom.³⁵ Kao socijaldemokrat formiran na području Srijema, gdje su se nalazili najveći velcposjedi, Korać usmjerava akciju prema agrarnoj reformi, pa je i proglas 14.XI.1918. o agrarnoj reformi izdan bez Bukšega.

Glavni odbor Socijal-demokratske stranke osnovao je Radničko vijeće, koje je 9. studenog započelo s gotovo permanentnim sjednicama, te se zapazala sve jača boljševizacija masa i predlagala vrlo radikalna rješjenja velikih

³²Akačić je rođen u Bakru 1868. u uglednoj primorskoj obitelji. Oštar je protivnik Khuenovog režima, te su ga pet puta birali za zastupnika u Saboru u Ivancu kraj Varaždina.

³³*Hrvatski Lloyd*, 46 od 9.XI.1918. - intervju je dan 4.XI.1918.

³⁴Bukšeg je rođen 1874. u Zagrebu, gdje je i umro 1924. Bukšeg je bio istaknuti socijaldemokratski političar. Bio je tipograf i višegodišnji urednik lista *Sloboda*. Sudjeluje u osnivanju Hrvatsko-srpske koalicije, a u jesen 1918. ulazi u Narodno vijeće, da bi u istoj funkciji nastavio djelovati i u hrvatskoj pokrajinskoj vladi, a od kolovoza 1919. do veljače 1920. i kao ministar za prehranu i obnovu zemlje.

³⁵*Josip Cazi*, *Gradanska povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj. Od obnove pokreta do kongresa ujedinjenja /1917-1919/*, Zagreb 1955, 131. Tom je prilikom radništvo pjevalo Marsellezu, ali je bilo i drukčijih opredjeljenja.

radničkih nevolja na polju prehrane, odijevanja, obuvanja i stanovanja radnika, a slične akcije javljaju se u mnogim gradovima Hrvatske.³⁶

Korać i Bukšeg se do kraja studenog potpuno priklanjaju Hrvatsko-srpskoj koaliciji i Svetozaru Pribićeviću, odbacuju republiku i podržavaju rad delegacije u Beogradu koja je s regentom dogovorila bezuvjetno ujedinjenje u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Bukšeg i Korać imali su ulogu gasitelja revolucionarnih i republičkih stremljenja kod masa. Davali su obećanja, koja su tijekom 1919. tek djelomično ispunjena ili potpuno odbacena. Prihvativši resor ministra socijalne politike u centralističkoj vladi 20. prosinca 1918. socijaldemokrati su se potpuno kompromitirali i članstvo Općeg radničkog saveza opada od 28.000 na samo 3.500 članova.³⁷

Od 11 odjela Narodne vlade Narodnog vijeća sedam se odnosilo na gospodarstvo u užem ili širem smislu. Odjeli su bili formirani i njihovi su povjerenici početkom studenog iznijeli svoj program. Međutim, program se nije mogao ostvarivati jer odluke vlade često nisu stizale do uprava gradova i sela zbog prekida prometnih i informativnih veza i izražene revolucionarnosti na terenu. Događaji su se odvijali nevjerojatnom brzinom, a talijanske i srpske vojne jedinice započinju s okupacijom, odnosno oslobodenjem Hrvatskog primorja, Dalmacije, Baranje.³⁸

Svakako je zanimljivo da je novostvorena Država SHS imala i svoje izaslanike u Budimpešti, Beču, Pragu.³⁹ Oni su se uglavnom bavili privrednim pitanjima, tj. mogućnostima uspostave trgovačkih veza s Hrvatskom, ali je izaslanik Narodnog vijeća SHS u Budimpešti Dr. Petrović, inače prijatelj S. Pribićevića, dok je ovaj boravio u Budimpešti pomišljao i na mirovne pregovore.⁴⁰ Na mirovne pregovore pomišljala je i vlada. U *Hrvatskom Lloyd* objavljen je 23. studenog 1918. članak »Pripreme za mirovne pregovore« iz kojeg se vidi da je vlada Narodnog vijeća osnovala posebno povjerenstvo koje će prikupiti podatke o našem gospodarskom stanju »...koji podatci će na mirovnom kongresu imati s jedne strane afirmirati naše pravo na egzistenciju, kao slobodnu i nezavisnu državu, a s druge strane poslužiti kao podloga prigodom raspravljanja budućih trgovačkih ugovora.«⁴¹ Iz članka je vidljivo da su već prikupljeni podaci o drvnoj industriji i možemo pretpo-

³⁶Isto, 138-139. Naime 12. ili 13. studenoga 1918. godine održan je sastanak radničkog vijeća, na kojem je trebalo utvrditi radničku politiku i akcije tih dana.

³⁷Isto, 141.

³⁸Isto, 144, 146. Vitomir Korać (Šid, 1877. - Iriški Venac, 1941) počinje djelovati u socijaldemokratskom pokretu 1895. u okolini Šida, te je 1908. od šidskih seljaka i izabran u Hrvatski sabor. Korać se isticao otklonom revolucionarnih istupa, te ga njegova sklonost za suradnju s građanskim političarima i dovodi do položaja ministra socijalne politike u dva navrata (20.XII.1918. - 2.IV.1919. i 16.VIII.1919. - 19.II.1920). Bio je umjereniji od Koraća, što mu je i donijelo prednost u izboru ministra od strane režima.

³⁹Prica je, kao povjerenik za mornaricu SHS na Sušaku, javio da su Talijani 27.XI.1918. okupirali Rijeku. Ova okupacija zaustavila je preseljenje sjedišta nekih firmi iz Budimpešte u Rijeku (Danubius d.d., Kontinental sveopće trgovačko d.d. (a na osnovu Surminove odredbe. Veliki župan u Rijeci Dr. Rikard Lenac tražio je naime još 7. studenog 1918. Surmina da imenjuje Hugu Holzmana za vladinog povjerenika za industriju u Rijeci, koja je već bila snažno industrijsko i prometno središte (AI, Surmin, kut. 6, II-3). Ulazak srpskih četa u Bačku i Baranju onemogućio je pak Prvo hrvatsko slavonsko d.d. za industriju šećera d.d. da dode do cjelokupne količine šećerne repe. Do 21.XI.1918. prerađeno je 110.000 mtc. repe, a tada je proizvodnja stala (AI, Surmin, kut. 6, II-3-6).

⁴⁰*Bogdan Krizman*, Predstavnici Predsjedništva »Narodnog vijeća SHS« u Budimpešti, Beču i Pragu 1918. - *Historijski zbornik*, X, 1957, 33-8. i *Arnold Suppan*, Zur Aussenpolitik des SHS-Staates. - *Oesterreichische Osthefte*, XVII/1975, B. 3. U Beču je tu funkciju vršio Defranceschi za Zagreb, a dr. Schvegel za Sloveniju. U Pešti je izaslanik dr. Petrović.

⁴¹*Vidmar*, n.dj., 134-6. - Izvještaj Petrovića od 21.XI.1918. o političkoj situaciji u Mađarskoj i o nastojanjima mađarske vlade da sačuva integritet zemalja bivše Ugarske. Petrović je još i u veljači 1919. obavljao ovu funkciju, posredujući oko nabave ribljeg mlada za ribnjak grofa Teodora Pejachevicha. Ovaj dopis, sačuvan u Arhivu Hrvatske, pisan je na memorandumu i štambiljen žigom Izaslanika Narodnog vijeća SHS (AI, Zemaljska vlada, Odjel narodnog gospodarstva, kut. 2 - dokument je zaprimljen u Odjelu za trgovinu, obrt i industriju 24.II.1919. pod br. 2162).

staviti da je za ovu statistiku bio zainteresiran Franjo Braum, koji se 1919. i prebacuje u drvenu struku.

Odjeli Narodne vlade Narodnog vijeća djelovali su kao prava ministarstva. Vlada je imala svoj grb (grb Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bez krunice), program i osoblje. Na čelu vlade nalazio se ban Antun pl. Mihalovich.

Većina je povjerenika držala svoj posao dugoročnim, smatrajući da će Hrvatska zadržati samostalnost na gospodarskom polju bez obzira na kakav će odnos doći s ostalim narodima. Suradnja među narodima na Balkanu predviđana je kao nužnost.

Nakon stvaranja prve vlade Stojana Protića 20. prosinca 1918. povjerenici su izgubili svoj status jer su odjeli započeli s likvidacijom poslova. Pored dra Ante Trumbića u vladu je ušao iz Hrvatske Svetozar Pribićević kao ministar unutrašnjih poslova (prvak Hrvatsko-srpske koalicije), Živko Petričić (Starčevićanski pravaš), Vitomir Korać (predstavnik Socijal-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije) i Fran Poljak kao ministar za agrarnu reformu (član Hrvatsko-srpske koalicije). Međutim već 14. ožujka 1919. dao je ostavku Petričić, a 2. travnja 1919. Vitomir Korać. Do 1927. svi su ovi predstavnici i članovi Narodnog vijeća Države SHS bili »istrošeni političari«, odbačeni od radikala budući da su se kompromitirali ili stoga što su promijenili mišljenje smatrajući da se država mora prestrukturirati.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS WIRTSCHAFTLICHE UND SOZIALE WIRKEN DER VOLKSREGIERUNG DES VOLKSRATES DES STAATES DER SLOWENEN, KROATEN UND SERBEN IM JAHR 1918

Aufgrund der bewahrten Dokumentation - und es ist sehr wenig bewahrt worden - kann man feststellen, daß eine Reorganisation der Regierung und Abgrenzung der Tätigkeiten zwischen den alten und neugegründeten Abteilungen durchgeführt wurde. Die Abteilung der Volkswirtschaft, die seit 1914 besteht, bekam unter ihre Ingerenz die Verwaltung der Wälder, welche das größte Volksreichum darstellen. Der Beauftragte dieser Abteilung betonte den Bedarf nach der Stärkung der Genossenschaften sowie die Notwendigkeit der Durchführung der Agrarreform, jedoch gerecht und ohne Gewalt wie auch aus gerechtfertigten Gründen durchgeführt. Gjurio Šurmin, Beauftragter der Abteilung für Handel, Gewerbe und Industrie betonte die Offenheit Kroatiens gegenüber anderen balkanischen Ländern, und er setzte sich für die möglichst große und schnelle Demobilisierung sowohl der Marine als auch der Fabriken und Soldaten im demokratischen Staat ein, welcher - laut Meinung von Šurmin - gebaut wird. Um den Wert der Krone zu bewahren, ist er bestrebt, jeglichen Handel mit Österreich und Ungarn zu unterbrechen und die einheimische Produktion anzuregen sowie die größten Fabriken zu verstaatlichen, indem er die Übertragung derer Sitze aus Ungarn und Österreich nach Kroatien genehmigte. Als Beauftragter für Finanzen ist Franjo Braum bestrebt Geldmittel einzuholen, indem er eine Nationalsteuer ausschreibt, womit er Ruhegehälter auszahlt und andere Bedürfnisse deckt, welche auch die Zusendung von Nahrung nach Dalmatien umfassen. Auch die Leiter der anderen wirtschaftlich-sozialen Abteilungen hatten viel an der Gestaltung einer Tätigkeit zu tun, welche der Beruhigung des erregten und ständig aufgewiegelten Volkes und der Belebung der Produktion in den Städten und auf dem Land, auf dem Festland und auf dem Meer, beitragen sollte. Wenn es Zeit gegeben hätte und wenn der Prozess der ungleichberechtigten Vereinigung nicht so schnell verlaufen wäre, ist die Wahrscheinlichkeit groß, daß es dem Staat der Slowenen, Kroaten und Serben gelungen wäre, sich zu einem demokratischen Staat der in ihm lebenden Völker zu organisieren und zu gestalten, und aufgrund seines natürlichen Reichtumes und seiner Schönheit sowie der Arbeitsamkeit der Völker hatte er große Aussichten, auch einen gewissen Wohlstand für alle zu verwirklichen.

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVLJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

VOL. 26

Z A G R E B

1993.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR:

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Za izdavača
Ivo Goldstein

Priprema za tisak
Hrvoje Stančić

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.